

Іван МОНОЛАТІЙ

*доктор політичних наук, професор, професор кафедри
політології Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

**ВІД АНОНІМОК ДО СПИСКІВ
«ІНТЕЛІГЕНТНИХ ОСІБ»: СПОСОБИ
«ОБҐРУНТУВАННЯ» ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ ПРОТИ
ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ГАЛИЧИНІ
(ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД КОЛОМИЇ ПЕРІОДУ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)**

Вступ. Перша світова війна 1914–1918 років уперше виявилася такою тотальною не лише через залучення до неї величезної кількості озброєння й людських ресурсів, а й через швидку еволюцію правових норм і трансформацію державних апаратів, радикальне збільшення контролю над життям громадян. Уперше в новітній історії Перша світова війна стала справжньою війною народів: учасники цього воєнно-політичного конфлікту формували «образ ворога», зокрема тут відзначилася пропаганда, яка в найгірших кольорах змальовувала не лише ворожих очільників, а й цілі народи. В роки війни відбулася етнічна декомпозиція, передусім Австро-Угорщини, до слов'янських народів якої (поляків, чехів, українців) Російська імперія апелювала як до «братів-слов'ян», котрих вона «мусить» визволити. Конфлікт між Габсбургами і Романовими навколо Галичини став однією з головних причин війни між ними, другою за важливістю після Балкан [2, с. 210-211]. Ця війна практично реалізувала ідеї етнічної та конфесійної ненависті, зокрема розпочала хронологію європейських геноцидів, продовжила погроми, а також започаткувала депортації цивільного населення. Щоправда, війна точилася не тільки на полях битв та в окопах, а торкалася одночасно й тилу. Повсякдення в умовах запілля наочно свідчило про топографію окупації, нові порядки й особливості публічного простору. Зокрема «досвід окупації» не обмежувався різними формами грабунку та визиску, адже окупанти переймали не лише матеріальними цінностями, а й профанацією релігії, підбурюванням до актів вандалізму. Окупаційна влада не гребувала як використанням заручників, особливо чоловіків, так і співпрацею з місцевими елітами. Саме тому кожен окупант мав своє бачення порядків, реалізацією яких займалися разом з ним місцеві колаборанти, з котрими ворог ніколи не дискутував. Воювали окупанти з календарем і часом: за часів

російських займанщин Галичини тут запровадили юліанський календар (пересунувши лічення часу на 13 днів) та петербурзький час. Далі йшла боротьба з абеткою і мовами: на Галичині розпочали русифікацію нібито «одвічних російських територій», і не лише шкільництва чи видавничої справи, а й змінювали назви крамниць вуличних вивісок, оголошень, дороговказів з польської чи німецької і зокрема української винятково на їхні російськомовні, «кириличні», відповідники. Російська адміністрація на Галичині побила всі мислимі рекорди абсурду: розмножувала різні накази й оголошення, просякнуті духом ненависті до греко-католицизму та українців, пропагувала «навернення» на православ'я [5, с. 12-13].

Розвиток Коломиї завжди супроводжувався війнами та збройними зіткненнями різних народів, одним з наслідків яких були захоплення міста та його окупація протиборчими силами. Особливого драматизму воєнна окупація Коломиї набула під час Першої світової війни, коли землі Галичини стали полігоном найбільшого збройного конфлікту між Австро-Угорщиною та Росією [3, с. 207, VII-04]. В історії Коломиї на початку ХХ ст. були три російські окупації: перша – 15 вересня 1914 – 16 лютого (за іншими даними 12 лютого) 1915 рр.; друга – 12 травня – 10 червня 1915 р.; третя – 13 червня (за іншими даними 30 червня) 1916 – 27 липня 1917 р.

Підготовка. У популярному серед москвофілів нарисі «Современная Галиция» Александра Васілевського стверджувалося, що «расположенная на берегу Прута Коломыя [...] стала в последнее время быстро развивается, благодаря тому, что недалеко от нея были открыты богатые нефтяные источники (въ Слободѣ Рунгурской). Въ 1851 г. в Коломыѣ было всего 12 000 жителей, теперь же ихъ тамъ более 35 000. Въ Коломыѣ, которая имѣетъ еврейско-польско-русинский характеръ, находятся двѣ мужскія класическія гимназии: польская и малорусская. Въ этомъ, сравнительно небольшомъ городѣ, выходятъ пять газетъ: польскихъ, малорусскихъ и на еврейском жаргонѣ» [4, с. 12]. Напередодні Першої світової війни у Коломиї мешкали 42 676 осіб, а у Коломийському повіті – 124 073 особи [4, с. 13].

У серпні 1914 р. повітова Боева управа в Коломиї опублікувала відозву такого змісту: «Тяжка настала для нас хвиля. Грізною війною іде на наш край непримиримий ворог України російський царат, щоб загарбати насилем і сю часть України, [...] Бажаня російського царату є загорнути Галичину [...] Темний гріб копає ворог нашому народному житю, а нашому народови грозить тяжке поневоленє. [...] нехай кождий сьвідомий і здоровий Українець сповнить свій обовязок для визволеня України

з російської неволі» [6, с. 125, док. № 1]. Як показала історія Коломиї, перестороги стосувалися не лише українського населення міста.

Як відомо ситуація на Східному фронті у перший рік Великої війни швидко змінювалася, а тому вже 15 вересня 1914 р. російські війська наступали на Коломию. У німецькій колонії Маріягільф 200 вояків кравевої оборони не змогли зупинити великі сили противника. Під натиском російських гармат і солдатів, які з'явилися зі сторони Кайзерштрассе, «ландштурмісти» розбіглися, кілька з них загинуло, а 14 осіб – взято в полон. Маріягільф було частково спалено, як і західну частину іншої колонії – Розенгек. Тодішня російська преса писала про Маріягільф, як про фортецю, і про те, що взято в полон 80 тис. осіб (що, є, звісно, цілковитою вигадкою). Того ж дня російські війська вступили до Коломиї і пробули тут, за невеликим винятком, до 16 лютого (інші дані – 12 лютого) 1915 р. Невідомий дописувач львівської газети «Свобода» згадував: «Сейчас по занятю Коломиї, вже тиждень перед тим напав страх на населенє. Люди старали ся заховати безпечно свій маєток. Ніхто не відважив ся виглянути на вулицю зі страху перед Москалями» [4, с. 56].

3-поміж перших відозв російської окупаційної адміністрації – заклик до коломийців, колишніх вояків австро-угорського війська, які повернулися додому, щоби ті зголосилися до магістрату в бюро місцевого інспектора поліції 10 жовтня 1914 р. Тих, хто проігнорував би такий заклик, генерал-губернатор полковник Сехін обіцяв віддати під військово-польовий суд [7b]. Подібну тональність мала відозва коменданта міста Свірського, у якій він закликав: «усім мешканцям міста Коломиї пропонується негайно пред'явити комендантові міста у магістраті усю наявну холодну та вогнепальну зброю, а також порох, патрони та інші припаси. Винні у невиконанні цього будуть віддані військово-польовому судові» [7a].

Вже від перших місяців російської окупації органи влади активно використовували у своїй роботі доноси на активних коломийців. Найперше йшлося про планові арешти українців або чиновників попередньої адміністрації. Так у вересні 1914 р. з грифом «цілком таємно» начальник Коломийського гарнізону склав такий собі перелік «політично ворожих до Росії» коломийців, котрі на той час вже не були у місті, але про всяк випадок розшукувалися. Це – відомі лідери українського студентства, «Січей» і «Соколів», а також громадські діячі. У цей список потрапили Кирило Трильовський, Кирило Балицький, студент Левицький, д-р Дмитро Левицький і д-р Теофіль Дембіцький [1в, оп. 1, спр. 1, арк. 45].

Прискіпливість до осіб, які сусідили з місцевими євреями, або ними були, спричинилася до активізації антисемітських настроїв. Так не пізніше 29 листопада 1914 р. окупаційна влада отримала анонімного листа,

зміст якого зводився до скарги на сусіда-єврея: «Ваше Благородіє Пане Командант! Доношу Пану Командіру послухно, що найбільший шпiон єст йеврей с Угор, що мешкає на улиці Мниховка у Коломѣи, а називає ся Герш Крісс, прошу його замкнути ... Тут зиди-спігуни від нашого войска і ... багато грошей на шпiонів. Цілуй руцѣ Пана Команданта, Той самий» [1в, оп. 1, спр. 1, арк. 42]. Щоправда цей анонім виявився коломийцем-поляком Міколаєм Патковським, який надіслав листа ще й польською мовою: «Вельмишановний пане коменданте міста! На вулиці Мнихівка, буд. 51, мешкає поштовий службовець Герш Крісс, угорський гебрей – член шайки шпигунів австрійського війська. Він ходить до шпиталу у гімназії і розмовляє з пораненими угорцями. Він згуртував довкола себе гебреїв, які дають грубі гроші на шпигунство і відправляє гебреїв до австрійського війська. Цьому треба обов'язково запобігти – для безпеки військ славної святої Росії і нас слов'ян та поляків» [1в, оп. 1, спр. 1, арк. 43].

Для пропаганди російської «благодійности» вже наприкінці 1914 р. здійснювалися одноразові грошові виплати. Так окремим сім'ям заарештованим австрійською військовою адміністрацією за співпрацю з російськими військами і промосковську агітацію в повіті, а також родинам страчених та погорільцям комітет у грудні виплатив 175 рублів [1б, оп. 1, спр. 13, арк. 20]. Яскравий приклад вірнопідданости окремих коломийців – грошові подачки 15 жінкам, чоловіки і сини яких були заарештовані австрійцями за симпатії до Росії. До такого спеціального списку внесли, переважно, коломийських москвофілів. Це, зокрема, якась Тофан, Анна Болехівська, Марія Болехівська, Агнешка Яремчук, Катерина Яремчук, Михалина Яремчук, Павлина Білоскурська, Катерина Залуцька, Стеблицька, Сузанна Стадниченко, Міняйлук, Оборова, Атаманюк, Катерина Муцук і Йосифа Кобелецька. Жінкам, які виховували 34 малолітні дитини, виділялося 69 рублі одноразової допомоги [1б, оп. 1, спр. 13, арк. 23].

Непоодинокими були й так звані прошення коломийців, адресовані новим окупантам. Зокрема 20 січня 1915 р. вдова Михалина Кобринська з Герасимовичів, дочка о. Йосафата Кобринського (1818–1901), пароха с. Мишин на Коломийщині, фундатора та ініціатора побудови Народного дому в Коломії, надіслала листа до князя Лобанова-Ростовського. Його зміст зводився до прохання матеріальної допомоги, або якої не будь праці, чи іншого, для прожиття у скрутній ситуації. Адресатка, яка мешкала в Коломії на вул. Міцкевича, вказувала, що «Нисше підписана, есмь дочерию бл. о. Йосафата Кобринського, пароха въ Мышинѣ, многозаслуженого и многострадального такъ отъ роду якъ и отъ воровѣвъ Росіи

русского патриота, которого мозольною працею есть взірцево проваджене руское село Мышинъ» [1б, оп. 1, спр. 13, арк. 15(зв.)]. Далі М. Кобринська переконувала російські влади, що «Нисше підписана, есть такою горячою патриоткою, чересь что на каждом майже кроць сдѣбуются съ рѣжного рода сикатурами и переслѣдованіями, такъ со стороны бувшихъ австрийскихъ властей, какъ и съ стороны приватныхъ людей – ворогѣв великой Росіи» [1б, оп. 1, спр. 13, арк. 18].

Фактів колаборантства вистачало й від коломийських москвофілів. Такий собі Фома Іванович Томей, мешканець вулиці Української, ще 23 серпня 1916 р. подав до керівника окупаційної влади у місті «Прошеніє» такого от змісту: «Его Высокоблагородію Господину Старостѣ гор. Коломыѣ Жителя г. Коломыѣ Фома Ив. Томей Прошеніє. Имѣя ревностное желаніє послужить на пользу Русскаго Государства в какомъ-нибудь подвѣдомственномъ Вамъ учрежденіи, осъмѣливаюсь просить Вашего Высокоблагородія о зачисленіи меня служащимъ въ одно изъ таковыхъ. 23-го Августа 1916, г. Коломыя, улица Украинская н-ръ 1636» [1б, оп. 1, спр. 158, арк. 12]. Проте, не маючи наміру залучати місцевих на вакантні посади, окупаційна влада 9 вересня оголосила, що прохання Ф. І. Томея не задовольнятимуть.

Реалізація. У вересні 1916 р. окупанти запровадили комендантську годину і пропускну систему для коломийців. В циркулярі про порядок видачі останніх вказувалося, що необхідно з'ясувати у контр-розвідвальному відділі чи не має неблагонадійних відомостей про особу, подати ті відомості, якими володіє помічник начальника (скоріше, його канцелярія), перевірити усі документи, що посвідчують особу і, найцікавіше, довідатися чи не був прохач «ландштурмістом» [1б, оп. 1, спр. 28-а, арк. 10]. Це зайвий раз свідчило, що російські влади побоювалися, що тимчасові посвідки отримують особи, які були запідозрені у подіях вересня 1914 р., коли частина коломийської крайової оборони безуспішно намагалася обороняти околиці міста і зокрема німецькі колонії, і саме ландштурмісти чинили опір ворогу. Ще влітку 1916 р. заарештували 86 коломийців, зокрема місцевих українців, євреїв і поляків [1а, оп. 1, спр. 73, арк. 18-25]. У спеціальному додатку до списку цих осіб [Див.: 4, с. 98-103], з грифом «таємно негайно», вказувалося, що цих «австрійських ландштурмістів» якнайшвидче треба вислати як військовозобов'язаних до Росії [1а, оп. 1, спр. 73, арк. 27].

Осінь 1916 р. також була часом складання численних списків: 15 жовтня 1916 р. коломийський бургомістр Станіслав Букоємський надіслав чернівецькому губернатору перелік 86 «заможних» євреїв [Див.: 4, с. 107-109], які сплатили контрибуцію російським окупаційним властям

на загальну суму 55 663 37 російських рублів [1б, оп. 1, спр. 60, арк. 34-38]; 25 грудня 1916 р. начальник Коломийського повіту у спеціальному рапорті повідомив чернівецького губернатора про маєтності на території повіту, покинуті власниками унаслідок війни. Ними були 38 великих і малих землевласників [Див.: 4, с. 151-152] – українців, поляків, євреїв та вірмен, які володіли площами від 22 до 4 тис. моргів [1б, оп. 1, спр. 60, арк. 119-119 (зв.)], разом 26 117 моргів (за приблизними підрахунками, 15 030 га).

Землями, які за часи війни запустили, російська адміністрація вважала і приватну власність німецьких колоністів на околицях міста. До таких вона відносила земельні площі Флебергу, Багінсбергу і Маріягільфу. Як правило це були середні і малі ділянки землі, а також власні будинки колоністів, зазвичай покриті соломною, гонтами або бляхою (середні розміри 7x12, 8x13 м) [4, с. 152]. Зокрема 31 січня 1917 р. землі Флебергу і все нерухоме майно було передано у володіння Міністерства землеробства Російської імперії. Останніми законними власниками Флебергу були 45 німецьких колоністів, які обробляли 245 моргів землі [1б, оп. 1, спр. 112, арк. 36-48(зв.)]. Росіяни нарахували власність 14 колоністів-утікачів – будинки і земельні наділи, яку забрали для власних потреб [Див.: 4, с. 152-153]. Схожою була ситуація з колонією Багінсберг. Коли 31 січня 1917 р. Багінсберг передавали у російську власність, члени комісії записали, що, фактично, в колонії є 15 уцілілих будинки, а 30 – напівзруйнованих, а землі – 280 моргів, які належали 51 колоністові [1б, оп. 1, спр. 111, арк. 30-97]. Російські акти передачі маєтків німців-колоністів Багінсбергу у «володіння Міністерства землеробства» зафіксували 51 особу [Див.: 4, с. 153-155]. У колонії Маріягільф, де проживали 107 осіб, які обробляли 500 моргів, половина з понад сотні будинків була зруйнована. Вже 30 січня 1917 р. передали всю власність російським чиновникам [1б, оп. 1, спр. 109, арк. 1-49, 85]. Власність 43 колоністів-біженців задокументували окупанти, а відтак реквізували [Див.: 4, с. 156-157].

До цієї ж категорії варто додати й приватні підприємства, які дісталися окупаційній адміністрації. Зокрема наприкінці грудня 1916 р. бургомістр повідомив російську адміністрацію, що на території міста працюють тільки два підприємства – дистиллярня нафти Еліаша Крісса і млин Мойсея Гартенберга, усі інші – знищені, а жодне з підприємств Коломиї не є державною власністю [1б, оп. 1, спр. 26, арк. 5, 5(зв.)].

Млин Мойсея Гартенберга для Коломиї міг вважатися стратегічним об'єктом – з огляду на його економічні потуги. Згідно із інвентарем від 24 жовтня 1916 р. він складався з трьох окремих частин: будівлі млина, дерев'яного складу на його території й водяного млина. Підкреслюючи

важливе економічне значення останнього в повсякденному житті Коломиї і складність воєнного стану в умовах російської окупації, 9 вересня 1916 р. коломийський бургомістр С. Букоємський повідомляв начальника Коломийського повіту, що «задня заосмотрення людности міста Коломиї в (одяного) спуску, якого недостача дає ся діткливо відчувати, наміряє Магістрат пустити в рух млини фірми Гартенберг при ул. Старомійській і евентуально також млин при ул. Млинській нисшій. Тому просить Магістрат іменем громади міста Коломиї о уділене призволеня та пушене в рух сказаних млинів» [16, оп. 1, спр. 27, арк. 1]. Окупаційна влада не поспішала з відповіддю, а тому вже 20 вересня 1916 р. заступник бургомістра Станіслав Вербер знову звертається до керівництва повіту: «В тутейшнім місті дає ся діткливо відчувати недостача муки і людність звертає ся до Магістрату з прошенням о пушене млинів в рух, аби могла збіже молотити. Покликуючи ся на своє прошене з 9/9 1916 ч. 11990 просить проте Магістрат о ласкаве виданя призволеня на пушене в рух млинів фірми Гартенберг і Сп(ілки)» [16, оп. 1, спр. 27, арк. 7]. Проблема підприємства М. Гартенберга розглядалася вищим російським командуванням Південно-Західного фронту та генерал-губернатором в Чернівцях, внаслідок чого 21 жовтня 1916 р. начальник Коломийського повіту отримав телеграму з твердженням, що «командування 8-ої армії не зустріло перешкод відкриттю в Коломиї млина» [16, оп. 1, спр. 27, арк. 13]. 22 жовтня 1916 р. голова Районної евакуаційної комісії Південно-Західного фронту генерал-майор барон Кноррінг розпорядився, щоби «млин, що знаходиться у власності магістрату передати, не припиняючи обробіток збіжжя для населення, Всеросійському Земському Союзу, який зобов'язується пустити її повним ходом і буде відпускати борошно місцевому населенню» [16, оп. 1, спр. 27, арк. 14].

Щоправда цей млин не передали у розпорядження міста, а реквізували відразу ж по завершенню ремонтних робіт і передали інженеру Яцеку Домбровському. 15 листопада 1916 р. млин, згідно з наказом командувача 8-ої російської армії, було передано у власність Всеросійському Земському Союзу для прохарчування російських військ і цивільного населення. На спеціальному засіданні Ради міста 27 листопада 1916 р. члени магістрату та особисто бургомістр обурено вимагали від начальника Коломийського повіту, щоби «за великі труди і наклади, якими відремонтовано млин Гартенберга» російська сторона повернула кошти, вкладені містом у відбудову млина. Створена спільна комісія у складі інженера Юзефа Стоєвського, віце-бурмістра С. Вербера і помічника начальника Коломийського повіту Б. К. Домова так і не дійшла до згоди. Кошти, витрачені на ремонт млину російська сторона не відшкодувала, запевнивши,

що Всесеросійський Земський Союз буде роздавати безоплатно частину борошна місцевому населенню і продавати його решті вже нижче встановленої такси на 15 коп. Фактично, млин став власністю російської армії [16, оп. 1, спр. 27, арк. 17, 25, 27].

Окупаційні власті активно використовували й дискримінаційні практики щодо чоловічого населення Коломиї, без огляду на національну приналежність. Влітку 1917 р. окупаційна влада склала подвійні списки «неблагонадійних»: перший, із 121 військовозобов'язаного [Див.: 4, с. 128-133] (49 українців, 56 поляків, 15 євреїв та 1 німця) [1а, оп. 1, спр. 73, арк. 42-45]; другий – т. зв. 170 «чорноробів», до яких принципово зарахувала й євреїв-купців [Див.: 4, с. 134-142] (80 українців, 47 поляків, 40 євреїв і 3 німців) [1а, оп. 1, спр. 73, арк. 45-51]. Сказати б, «найскандальнішим» сьогодні можна вважати т. зв. «Список інтелегентныхъ лицъ города Коломыи» від 22 червня 1917 р. [1а, оп. 1, спр. 73, арк. 38-41], який зафіксував 113 коломийців-чоловіків (45 українців, 60 поляків, 6 євреїв і 2 німців) [Див.: 4, с. 182-188], з яких треба або сформувати «робочі дружини», або віддати до російського війська.

Революційні події в Росії 1917 р., процеси деморалізації царського війська, призвели до того, що загарбники втрачали боєздатність. 27 липня 1917 р. Коломия знову перейшла до рук австро-угорських військ. В цей час до Коломиї повернулися 24-й і 36-й піхотні полки і заквартирував 41-й Чернівецький піхотний полк. Певний час тут перебували угорські підрозділи, а також військові частини, що поверталися з південного фронту – Румунії [4, с. 203-204].

Підсумок. Перша світова війна, а в ній – три російські займанщини упродовж 1914–1917 рр. прирекли коломийців на двояку дилему: піти на війну і там загинути чи повернутися калікою і нікому не потрібним, боронячи цісаря і Вітчизну, або стати вічним мандрівником поміж родини, сусідів, окупантів, в оточенні предметів щоденного вжитку, жебракуючи і перебуваючи в постійному страхі перед виселенням, пограбуванням, арештом. Ці чинники визначили основи знищених приватностей, громадянськості коломийців. Російська окупаційна адміністрація не гребувала використовувати місцевих донощиків, колаборантів, роздмухувати етнічну неприязнь, укладати списки неблагонадійних осіб для депортації, чи насильного вербунку у російське військо, формування «робочих дружин», націоналізацію чужої приватної власності для імперських структур влади. Показово, що тип політичного режиму («самодержавіє», «временное правительство») не впливали на зміну методів і тактики російського окупаційного режиму на Галичині, зокрема в Коломиї. Реквізиції і «переписування» не-російської власності на користь Санкт-Петербурга стали

ознаками коломийського повсякдення в умовах зубожіння, голоду і депортацій цивільного населення вглиб Російської імперії.

Важливо зазначити й те, що, попри воєнно-політичний конфлікт, русифікаторську політику царату на Галичині під час Першої світової війни, спрямовану на уніфікацію будь-який проявів національного життя, переслідування й злочини проти цивільних, доказом людяності місцевого населення став порятунок російських полонених у «Запасній військовій лічниці» («Епідемічній лічниці») в Коломиї. Станом на 1919 р. тут, у різний час і з різними захворюваннями, знаходилося щонайменше 27 підданців російського царя, уродженців різних окупованих Романовими території Євразії [Див.: 5, с. 533-554], а відтак були поховані на Військовому цвинтарі у Коломиї і, ймовірно, на греко-католицькому цвинтарі «Монастирок».

Підсумовуючи, зазначимо, що «місто без властивостей» – це історія Коломиї в умовах трьох російських окупацій, що мали місце у 1914–1917 рр. Перша світова війна для Коломиї, як і для інших міст на Галичині, не була чимось закономірним, що впливало з природи їх внутрішнього суспільно-політичного розвитку. Радше навпаки – це було безапеляційне втручання зовнішніх чинників у, хай і не зовсім спокійне, але цілком розмірене життя мешканців регіону, історично перший досвід їхнього зіткнення з рашизмом.

1. *Державний архів Івано-Франківської області. а) Ф. 605 «Комісар Коломийського повіту, м. Коломия Коломийського повіту Чернівецької губернії»; б) Ф. 603 «Коломийська міська військова міліція, м. Коломия Коломийського повіту Чернівецької губернії»; в) Ф. 610 «Комендант м. Коломия Коломийського повіту Чернівецької губернії».*
2. Грицак Я. *Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 408 с.*
3. Лоза Ю. *Історичний атлас України. Вид. 2-е, доповн. Київ: Мапа, 2022. 324 с.*
4. Монолатій І. *Місто без властивостей. Коломийська фуга Великої війни. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014. 224 с.*
5. Монолатій І. *Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 656 с.*
6. *Хрестоматія з історії Коломиї / наук. ред., упор. І. Монолатій. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. 672 с.*
7. *Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv Austria. а) Inventarnummer KS 162121150; б) Inventarnummer KS 162121151.*

Monolatii I. From anonymous to lists of “intelligent persons”: ways of “justifying” Russia’s crimes against the civilian population in Halychyna (Historical experience of Kolomyia during the First World War)

The article substantiates the view that in modern postmodern historical paradigms there is a tendency to move away from metanarratives and increasingly focus attention on micro-historical plots. Within the framework of such approaches, the history of the cities that were in the grip of the latest Russian occupation and the related war crimes of rashism against Ukrainians can be an important direction. Taking into account the historical experience of the occupation regimes of the regions of Ukraine and their cities as key centers of socio-cultural, political and socio-economic life is an urgent task, without which the coverage of the nation-building process will be incomplete and will remain locked within the framework of primordialism and exclusive ethnic history.

In the period studied in the article, Kolomyia appears as a socio-cultural space of polyethnic segments, which in the chronotope of the study (three Russian occupations of Kolomyia during the First World War) was its immanent property. Eastern Halychyna at the beginning of the 20th century. was a special socio-cultural space. In the conditions of ethno-cultural division of labor and rigid social hierarchy, there was a world in which spatial proximity and episodic political and economic communications were accompanied by the existence of a significant cultural distance between ethnic groups striving to preserve/achieve self-sufficiency.

The study shows that the gradual entry into the era of political ideologies increasingly intensified the competition between them for scarce resources, which, however, had not yet acquired excessive conflict forms: a complex system of inter-ethnic relations in a synergistic sense showed the ability for self-regulation. Under the conditions of occupation by the Russian army, the inhabitants of Kolomyia (the third largest city in Eastern Halychyna) tried to continue living their lives, resorting to «temporary» (as it seemed at the time) escape, various forms of adaptation or open or passive resistance to the new government. At the same time, representatives of different ethnic groups «did not forget» about their own quarrels. In particular, there were signs of anti-Jewish sentiment among the city’s population passively incited by the anti-Semitic Russian authorities. Collaboration for the purpose of getting even with personal enemies is an unfortunate, but far from unique, phenomenon that harmed the interests of not only the Jewish, but also all other ethnic communities of the city. Playing on inter-ethnic contradictions, the occupation regime resorted to the old well-known formula “divide et impera”. As a result of the Russian occupations, Kolomyia rapidly degraded and turned into one of the many district centers of the region, only partially preserving its own multicultural properties. This was the first step towards the loss of Kolomyia, like most Eastern Halychyna townes, of its immanent essence.

The article, based on the analysis of unpublished archival documents, shows the methods and mechanisms of “justification” of the crimes of the Russian occupation authorities against the civilian population of Kolomyia. It was established that the occupation authorities actively used informers from among the local population,

created a network of collaborators and “sympathizers” with the russians, incited ethnic hatred, compiled lists of undesirable persons for deportation or forced recruitment into the russian army, the formation of “worker wives”, nationalization of foreign private property for imperial power structures. It is significant that the form of power and political regime of the Romanovs – from authoritarian-monarchical to quasi-republican – did not influence the change in the methods and tactics of the Russian occupation regime in Galicia, particularly in Kolomyia. Requisitions and “rewriting” of the property of the local population in favor of St. Petersburg became signs of daily life in Kolomyia in the conditions of impoverishment, hunger and deportations of the civilian population deep into the russian empire.

Keywords: russians, crimes against the civilian population, collaborators, requisitions, russian empire, Halychyna, Kolomyia.

Монолатій І. Від анонімок до списків «інтелігентних осіб»: способи «обґрунтування» злочинів Росії проти цивільного населення на Галичині (історичний досвід Коломиї періоду Першої світової війни)

Стаття обґрунтовує погляд, що у сучасних постмодерних історичних парадигмах намітилася тенденція до відходу від метанаративів та все більшого фокусування уваги на мікроісторичних сюжетах. У рамках таких підходів важливим напрямком може бути історія міст, які опинилися у лещатах новітньої російської окупації, і пов’язані з цим воєнні злочини рашизму проти українців. Врахування історичного досвіду окупаційних режимів регіонами України та їхніх міст як ключових центрів соціокультурного, політичного та соціально-економічного життя, є нагальним завданням, без виконання якого висвітлення націотворчого процесу буде неповним та залишатиметься замкненим у рамках примордіалізму й ексклюзивної етнічної історії.

У досліджуваній у статті період Коломия постає соціокультурним простором поліетнічних сегментів, що у хронотопі студії (три російські окупації Коломиї у період Першої світової війни) було його іманентною властивістю. Східна Галичина на початку ХХ ст. була особливим соціокультурним простором. В умовах етнокультурного поділу праці та жорсткої соціальної ієрархії існував світ, в якому просторова близькість та епізодичні політичні й економічні комунікації супроводжувалися існуванням значної культурної дистанції між етнічними групами, що прагнули до збереження/досягнення самодостатності.

Дослідження показує, що поступове входження в епоху політичних ідеологій все більше посилювало конкуренцію між ними за дефіцитні ресурси, яка, однак, ще не набрала надміру конфліктних форм: складна система міжетнічних відносин у синергетичному сенсі виявляла здатність до саморегуляції. В умовах окупації російською армією мешканці Коломиї (третього за чисельністю та вагою міста Східної Галичини) намагалися продовжувати жити своїм життям, вдаючись до «тимчасової» (як тоді здавалося) втечі, різних форм пристосування або відкритого чи пасивного опору новій владі. При цьому представники різних етнічних груп «не забували» і про власні чвари. Зокрема, далися взнаки пасивно підбурювані антисемітською російською владою антиєврейські настрої

серед населення міста. Колаборація з метою поквитатися з особистими ворогами – це прикре, але далеко не унікальне явище – шкодило інтересам не лише єврейської, але й усіх інших етнічних громад міста. Граючи на міжетнічних суперечностях, окупаційний режим вдавався до старої добре відомої формули «divide et impera». Унаслідок російських окупацій Коломия стрімко деградувала і перетворилося в один із багатьох повітових центрів регіону, лише частково зберігши власні мультикультурні властивості. Це був перший крок до втрати Коломиєю, як і більшістю східногалицьких міст, своєї іманентної сутності.

У статті, на підставі аналізу неопублікованих архівних документів, показані способи і механізми «обґрунтування» злочинів російської окупаційної влади проти цивільного населення Коломиї. Встановлено, що окупаційні власті активно використовували донощиків з числа місцевого населення, створили мережу колаборантів і «співчуваючих» росіянам, роздмухувати етнічну неприязнь, укладати списки неблагонадійних осіб для депортації, чи насильного вербунку у російське військо, формування «робочих дружин», націоналізацію чужої приватної власності для імперських структур влади. Показово, що форма влади і політичного режиму Романових – з авторитарно-монархічного на квазі-республіканський – не впливали на зміну методів і тактики російського окупаційного режиму на Галичині, зокрема в Коломиї. Реквізиції і «переписування» власності міського населення на користь Санкт-Петербурга стали ознаками коломиїського повсякдення в умовах зубожіння, голоду і депортацій цивільного населення вглиб Російської імперії.

Ключові слова: росіяни, злочини проти цивільного населення, колаборанти, реквізиції, Російська імперія, Галичина, Коломия.